

В. С. Лісовий

ЕТНОС

ЕТНОС (від етно...) - спільнота, у яку люди об'єднані уявленнями про спільне походження та наявністю культурної спільності - мови, звичаїв, міфів, епосу. Сукупність спіл. культур. елементів позначають терміном «етнокультура». Підставою віри у спіл. походження можуть бути як реал., так і уявні обставини. Поняття «Е.» поєднує в собі об'єктив. складник (культурну спільність) із суб'єктивним - етніч. самосвідомістю (усвідомлення індивідом влас. належності до даної спільноти як чогось відмінного від ін. спільнот); містить у собі елемент протиставлення ін. спільнотам («ми» - «вони», «свої» - «чужі») та деяке уявлення про основу своєї єдності. Е. Сміт виокремив 6 ознак етніч. ідентичності: 1) групова власна назва; 2) міф про спіл. предків; 3) спіл. істор. пам'ять; 4) ознаки спіл. культури, що відрізняють дану спільноту від інших; 5) зв'язок із конкрет. «рідним краєм»; 6) почуття солідарності у знач. частини насел. Поняття «Е.» не можна визначити індуктив. способом (шляхом знаходження ознак, якими обов'язково повинен володіти будь-який Е.). Е. Сміт припускав тільки «сімейну» спорідненість тих явищ, які охоплює поняття «Е». Існує набір ознак, які характеризують «сімейство» споріднених спільнот, які ми називаємо Е. Кожна з цих спільнот володіє тільки деякими ознаками із того набору; до того ж інтенсивність ознак може бути різною у різних спільнот. Ідеал. типу етніч. спільноти у вираз. формі властиві всі ознаки із набору. На периферії такого «сімейства» спільнот перебувають етноподібні утворення (квазіетноси). Словом Е. у найдавніших своїх застосуваннях (напр., у Гомера) позначали не тільки окремі групи людей, а також рої комах, зграї птахів. Ні греки загалом, ні окремі грец. племена не називали себе «Е.» (визначали себе як «genos»); словом «Е.» греки позначали негрец. племена. Цю традицію підхопили римляни (себе називали «populus»), які також Е. вважали культурно віддалені племена, зокрема варварів. Із прийняттям християнства словом «Е.» стали називати нехристиян, язичників. Європейці застосовують як самоназву слова, похідні від лат. «populus» (народ) або ж слово «нація».

Хоча у формуванні європ. націй етніч. чинник відіграв важливу роль, однак це тривалий час залишалося поза увагою (націю розуміли передусім як політ. утворення). Оскільки слово «Е.» мало занижені чи негативні смислові відтінки, то на Заході (особливо в англомов. країнах) його використовували щодо етніч. груп. Тому в англ. мові до остан. часу існував тільки прикметник «ethnic» («етнічний»), у ролі відповід. іменника переважно використовують франц. слово «ethnie». Усвідомлення того, що «ми всі етнічні», у зх. свідомості – явище недавнього часу. Щоправда, у тих європ. націй, які відносно пізно створили нац. державу (німці, норвежці, фіни, чехи), переважав наголос на культур. (етніч.) розумінні націй, але слово «Е.» при цьому, як правило, не використовували. Терміном «Е.» чи висловом «етнічна спільнота» можна позначати деякі ширші та вузчі культурні цілості (напр., давній грек міг ідентифікувати себе з еллінами або ж племенем). У таких випадках етнологи іноді використовують терміни «надетнос» («суперетнос») і «субетнос»: застосування цих понять залежить від того, яку саме спільноту вважають Е. Етнокультурну спільність слов'ян в істор. період слід розглядати швидше як надетнічну культурну спільність (Е. у ранній період були племінні утворення, а у наш час – етнічні нації). У виникненні етніч. націй етніч. чинник відіграв важливу роль, але у взаємодії з ідеол., політ., культур., юрид. факторами. Буття етніч. спільнот – динам. процес, у якому взаємодіють культурна інтеграція та диференціація. Якщо культурні відмінності, що виникають в межах Е., не поглиблюються настільки, щоб «розірвати» Е., то ці відмінності зумовляють появу «субетносів». Поглиблення культур. розходження субетносів може призвести до перетворення їх в окремі Е., хоча й культурно споріднені. Однак культурна спорідненість Е. не обов'язково є наслідком внутр. диференціації, часто вона впроваджена «зверху». Навпаки, надетнічна культурна спільність, що може мати як внутр., так і зовн. походження, здатна перетворити колишні Е. в субетноси: деякі сучасні регіон. культурні особливості (напр., діалекти) за своїм походженням субетнічні (субнац.) утворення. Дослідж. етнічності утворює дві взаємопов'язані галузі вивчення – з'ясування суті етнічності (теорія етнічності) та [етногенезу](#). Об'єктивні наук. дослідж. у цих галузях стали можливими в незалеж. Україні. З'явилася низка концепцій від науково обґрунтованих до фантастичних (дається взнаки довготривала ізоляція від зх. дослідж. етнічності). Раніше етнол. дослідж. шкодили імпер. ідеол. стереотипи, зараз джерелом деяких фантаст. (міфоподіб.) версій етногенезу став їхній компенсац. характер. Крізь це «проходили» європ. нації у початк. період утвердження нац. держави. Щоб компенсувати наявну слабкість нації (зокрема її відсталість у процесах модернізації), переважно звеличують істор. минуле, аби тим відкрити додатк. джерело нац. самоутвердження. Остан. часом в Україні з'являються спроби наук. розгляду як природи етнічності, так і

проблеми етногенезу українців. Див. [Етнологія](#), [Етногенез українського народу](#).

Рекомендована література

1. Сміт Е. Національна ідентичність / Пер. з англ. К., 1994;
2. Життя етносу: Соціокультурні нариси. К., 1997;
3. Нельга О. В. Теорія етносу: Курс лекцій. К., 1997;
4. Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності. К., 1998;
5. Романцов В. О. Український етнос: на одвічних землях та за їхніми межами (XVIII-XX століття). К., 1998;
6. Етнос. Нація. Держава: Україна у контексті світ. етнодерж. досвіду. К., 2000;
7. Киридон А. Проблема визначення поняття «етнос» в сучасній вітчизняній історіографії // Народознавчі зошити. Л., 2001. № 3;
8. Націоналізм: Антологія. К., 2006.

Бібліографічний опис:

Етнос / В. С. Лісовий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. - Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18071>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України
([докладніше](#)).